

20-Aprel, 2026-yil

ZAMONAVIY JAMIYAT SHAROITIDA O‘SPIRINLAR DEVIANT XULQ-
ATVORINING SHAKLLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI IJTIMOIIY OMILLAR

Ergashaliyev Jahongir

O‘zbekiston Milliy universiteti talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada zamonaviy jamiyat sharoitida o‘spirinlar orasida deviant xulq-atvorning shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy ijtimoiy omillar tahlil qilinadi. Xususan, oila muhiti, ta’lim tizimi, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari hamda internet tarmog‘ining o‘rni ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, tarbiyaviy nazoratning sustligi va ijtimoiy qadriyatlarning o‘zgarishi kabi omillar o‘spirinlar xulq-atvoriga qanday ta’sir ko‘rsatishi ochib berilgan. Maqolada deviant xulq-atvorning oldini olish bo‘yicha profilaktik choralar hamda samarali ijtimoiy-pedagogik yondashuvlar yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tadqiqot natijalari o‘spirinlar bilan ishlovchi pedagoglar, psixologlar hamda ota-onalar uchun amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Deviant xulq-atvor, o‘spirinlar, ijtimoiy omillar, oila, ta’lim tizimi, tengdoshlar guruhi, internet, ommaviy axborot vositalari, profilaktika*

Abstract: *This article analyzes the main social factors influencing the formation of deviant behavior among adolescents in the context of modern society. In particular, the role of family environment, education system, peer groups, mass media, and the Internet is scientifically examined. The study also reveals how factors such as socio-economic conditions, weakened parental control, and changes in social values affect adolescent behavior. The article provides recommendations for the prevention of deviant behavior and proposes effective socio-pedagogical approaches. The results of this research have practical significance for teachers, psychologists, and parents working with adolescents.*

Keywords: *Deviant behavior, adolescents, social factors, family, education system, peer group, internet, mass media, prevention*

Аннотация: *В данной статье анализируются основные социальные факторы, влияющие на формирование девиантного поведения среди подростков в условиях современного общества. В частности, с научной точки зрения освещается роль семейной среды, системы образования, группы сверстников, средств массовой информации и сети Интернет. Также раскрывается влияние таких факторов, как социально-экономические условия, ослабление воспитательного контроля и трансформация социальных ценностей на поведение подростков. В статье разработаны рекомендации по профилактике девиантного поведения, а также предложены эффективные социально-педагогические подходы. Результаты данного*

исследования имеют практическое значение для педагогов, психологов и родителей, работающих с подростками.

Ключевые слова: *Девиантное поведение, подростки, социальные факторы, семья, система образования, группа сверстников, интернет, средства массовой информации, профилактика.*

KIRISH.

Zamonaviy jamiyatda kechayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar o‘spirinlar xulq-atvoriga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi va turmush tarzining o‘zgarishi yoshlar ongida yangi qadriyatlar va qarashlarni shakllantirmoqda. O‘spirinlik davri esa shaxs rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda ijtimoiy me’yorlarga munosabat, xulq-atvor va dunyoqarash shakllanadi.

Deviant xulq-atvor — bu jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy me’yor va qoidalardan og‘ish holati bo‘lib, u turli shakllarda namoyon bo‘ladi: agressiya, huquqbuzarlik, giyohvandlik, ichkilikbozlik, befarqlik va boshqalar²⁹. O‘spirinlar orasida deviant xulq-atvorning paydo bo‘lishi ko‘pincha bir nechta ijtimoiy omillarning birgalikdagi ta’siri natijasidir.

Birinchi va eng muhim omil — oila muhitidir. Oila shaxs shakllanishining asosiy ijtimoiy instituti hisoblanadi. Oila ichidagi sog‘lom muhit, mehr-oqibat va to‘g‘ri tarbiya o‘spirin shaxsining ijobiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Aksincha, oiladagi nizolar, ajralishlar, ota-onaning befarqligi yoki haddan tashqari qat’iyiligi o‘spirin ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi³⁰. Bunday holatlarda bola o‘zini yolg‘iz his qiladi va noto‘g‘ri yo‘llarni tanlash ehtimoli ortadi.

Ikkinchi muhim omil — ta’lim tizimi va maktab muhiti. Maktab o‘spirinlarning ijtimoiylashuvi uchun asosiy maydon hisoblanadi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar, sinfdagi psixologik muhit, o‘qishga bo‘lgan qiziqish darajasi o‘spirin xulq-atvoriga katta ta’sir ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi o‘zini maktabda qadrsiz yoki tushunilmagan his etsa, bu uning deviant xulqqa moyilligini kuchaytiradi³¹.

Uchinchi omil — tengdoshlar guruhi. O‘spirinlik davrida yoshlar o‘z tengdoshlariga kuchli taqlid qiladi. Ijobiy muhitda shakllangan guruhlar shaxs rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatsa, salbiy yo‘nalishdagi guruhlar deviant xulq-atvorni kuchaytiradi. Masalan, zararli odatlarga qiziqish ko‘pincha aynan do‘stlar orqali boshlanadi.

To‘rtinchi omil — ommaviy axborot vositalari va internet tarmog‘i. Hozirgi kunda yoshlar hayotida internet katta o‘rin egallaydi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali turli axborotlar tez tarqaladi. Biroq barcha axborot ham foydali emas. Zo‘ravonlik, jinoyatchilik yoki yengil hayot tarzini targ‘ib qiluvchi materiallar o‘spirin ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan

²⁹ Merton R.K. Social Theory and Social Structure. – 1968.

³⁰ Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – T.: O‘qituvchi, 2019.

³¹ G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – T.: O‘zbekiston, 2018.

tashqari, virtual muhitga haddan tashqari berilish real hayotdagi muammolardan qochishga olib keladi.

Beshinchi omil — ijtimoiy-iqtisodiy sharoit. Kambag‘allik, ishsizlik, ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar yoshlarning psixologik holatiga salbiy ta‘sir etadi. O‘z kelajagiga ishonchsizlik paydo bo‘lishi esa deviant xulq-atvorni kuchaytiradi.

Shuningdek, psixologik omillar ham muhim rol o‘ynaydi. Stress, depressiya, o‘ziga ishonchsizlik, e‘tibor yetishmasligi kabi holatlar o‘spirinlarni salbiy xatti-harakatlarga undashi mumkin. Agar o‘spirin o‘z muammolarini hal qilishda yordam topa olmasa, u noto‘g‘ri yo‘lni tanlaydi³².

Deviant xulq-atvorning oldini olish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu borada oila, maktab, ijtimoiy ishchilar va psixologlar hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Profilaktik suhbatlar, psixologik treninglar, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlari va tarbiyaviy ishlar samarali natija beradi.

Zamonaviy ijtimoiy muhitda o‘spirinlarning xulq-atvoriga ta‘sir etuvchi omillar orasida urbanizatsiya jarayonlari ham alohida o‘rin egallaydi. Katta shaharlarda yashash sur‘ati tezligi, ijtimoiy aloqalarning yuzaki bo‘lishi, qo‘shnichilik munosabatlarining sustligi o‘spirinlarda yolg‘izlik hissini kuchaytiradi. Bu esa ularning salbiy guruhlarga qo‘shilish ehtimolini oshiradi.

Bundan tashqari, migratsiya jarayonlari ham muhim ijtimoiy omillardan biri hisoblanadi. Ota-onaning chet elga ishlash uchun ketishi natijasida bolalar nazoratsiz qolishi mumkin. Bunday holatlarda o‘spirinlar yetarli tarbiya va e‘tibor ololmaydi, bu esa deviant xulq-atvor shakllanishiga olib keladi³³.

Akers Bandura “Deviant xulq ijtimoiy muhitda mukofot va jazolar orqali shakllanadi” deb aytadi³⁴.

Yoshlar orasida ommaviy madaniyatning ta‘siri ham tobora ortib bormoqda. Turli filmlar, seriallar va musiqiy mahsulotlarda zo‘ravonlik, erkinlikni noto‘g‘ri talqin qilish holatlari targ‘ib qilinadi. O‘spirinlar esa bu obrazlarga taqlid qilishga moyil bo‘ladi, natijada ularning xulqida salbiy o‘zgarishlar yuz beradi.

Deviant xulq-atvor shakllanishida biologik va psixofiziologik omillarni ham inkor etib bo‘lmaydi. Ayrim o‘spirinlarda temperamentning keskinligi, impulsivlik, hissiy beqarorlik kuzatiladi. Bu esa ijtimoiy omillar bilan birlashganda deviant xatti-harakatlarni kuchaytiradi.

Yana bir muhim jihat — huquqiy savodxonlik darajasidir. Agar o‘spirinlar o‘z huquq va majburiyatlarini yetarli darajada bilmasa, ular qonunbuzarlikka oson yo‘l qo‘yishi mumkin. Shu sababli yoshlar orasida huquqiy tarbiyani kuchaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

³² Bandura A. Social Learning Theory. – 1977.

³³ Qodirov B.R. Tarbiya psixologiyasi. – T.: Fan, 2020.

³⁴ Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance (1998)

“O‘ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS VA INNOVATSION JARAYONLAR JURNALI”

20-Aprel, 2026-yil

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko‘ra, deviant xulq-atvorni oldini olishda interaktiv usullardan foydalanish samarali hisoblanadi. Treninglar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni yechish mashg‘ulotlari o‘spirinlarda mustaqil fikrlash va to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, sport va ijodiy faoliyatga jalb qilish ham muhim profilaktik vosita hisoblanadi. Sport bilan shug‘ullangan o‘spirinlarda intizom, mas‘uliyat va ijobiy energiya shakllanadi. Bu esa deviant xulq-atvorning oldini olishga yordam beradi.

Axborot texnologiyalaridan to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish ham dolzarb masalalardan biridir. Raqamli savodxonlikni oshirish orqali o‘spirinlar zararli kontentni ajrata olishni o‘rganadi va virtual muhitdagi xavflardan himoyalanaadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘spirinlar deviant xulq-atvori ko‘plab ijtimoiy omillar ta‘sirida shakllanadi. Oila, ta‘lim tizimi, tengdoshlar muhiti va zamonaviy axborot vositalari bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli deviant xulq-atvorni oldini olishda tizimli, uzluksiz va kompleks yondashuv zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Merton R.K. Social Theory and Social Structure. – 1968.
2. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – T.: O‘qituvchi, 2019.
3. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – T.: O‘zbekiston, 2018.
4. Bandura A. Social Learning Theory. – 1977.
5. Qodirov B.R. Tarbiya psixologiyasi. – T.: Fan, 2020.
6. Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance (1998)